

АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ

Опанащук М.Ю.

(студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Н.В.Теремцова

Анотація. У статті розглянуто проблему територіальної цілісності в умовах розбудови правової держави на прикладі України. Автором був зроблений аналіз сучасної ситуації та розроблено можливі шляхи подолання проблеми.

Ключові слова: принцип територіальної цілісності, принцип недоторканості, державний кордон.

Аннотация. И статье рассмотрено проблему территориальной целостности в условиях создания правового государства на примере Украины. Автором был сделан анализ нынешней ситуации и разработаны возможные пути решения проблемы.

Ключевые слова: принцип территориальной целостности, принцип неприкосновенности, государственные границы.

Opanashchuk M.Y. The urgency of territorial integrity question in the conditions of creating the lawful state on the example of Ukraine

The existence of any state is impossible without the state territory. Territory is a basement for growth and development of any country. It is more than just a product of historical and cultural evolution, even more than a result of constant changes in economic spheres, in political, social and legal institutions; it is an essential aspect which crucially affects the future of the state. That is why, the question of a territorial integrity is so urgent, especially for Ukrainian government and for Ukrainians as well. Territorial integrity and other principles of international law were first set by The League of Nations, then, with the formation of the United Nations (UN) and later, such organizations as the Conference on Security and Cooperation in Europe (now Organization for Security and Co-operation in Europe), territorial integrity became a part of international resolutions. Despite the fact that, Ukraine has become a member of international relationships, we still have huge problems in legal aspect after the collapse of Soviet Union. The matter is that after becoming independent, Ukraine actually has inherited the legal basis instead of regulating essential conditions like determination of state borders. The delay influenced a lot and caused terrible consequences. The main message of the paper is not only to accent the topic, but to make a brief analysis and to show possible solutions. Obviously, it is of a paramount importance for any country to remain united and independent. To avoid collapse in future and to protect ourselves from invasion, we should continue a process of determining state borders immediately. It takes much time and efforts to take all measures by drafting international acts and agreements, however, it is must to be done.

Key words: the principle of territorial integrity, the inviolability of the state borders, the state borders.

Постановка проблеми.

Існування будь-якої держави немислиме без державної території. Територія служить матеріальною базою існування певної держави. Саме в межах території держава здійснює свій суверенітет. Територіальний устрій є результатом історичної та культурної еволюції держави, постійного вдосконалення її економічної системи, політичних і правових інститутів, водночас є фактором, що зумовлює подальший її розвиток [6]. Тому принцип територіальної цілісності держави має особливе значення та пов'язаний з метою захисту неподільності державної території.

У міжнародному праві принцип територіальної цілісності держав уперше був закріплений та доповнений принципом недоторканності кордонів Статутом Ліги Націй, члени якої зобов'язувалися шанувати й зберігати від зовнішнього нападу територіальну цілісність та політичну незалежність учасників цієї організації. Пізніше цей принцип було закріплено в Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 року та Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року, відтак він став загальним для всіх держав принципом міжнародного права, в тому числі й для України.

Актуальне питання й тим, що багато сучасних країн переживають на даний час активізацію дезінтеграційних геополітичних процесів, що призводить до втрати територій та політичної влади, розвитку різних міжнаціональних конфліктів. Причиною цього досить часто виступає вимога деяких держав щодо повернення етнічних земель, що де факто належать території іншої держави, а також суб'єкти, що бажають отримати

незалежність. Наявність збройних конфліктів не міжнародного характеру, складність ситуації всередині самих країн, взаємні претензії незалежних держав і нових національних утворень, неконституційні дії суб'єктів дестабілізують внутрішню і зовнішню ситуацію навколо держав.

З розпадом СРСР Українська Радянська Соціалістична Республіка припинила своє існування, фактично після підписання Біловезької угоди та проголошення Акту незалежності України.

Українська РСР в складі Радянського Союзу була чи не єдиною республікою, що не мала власних кордонів. Після проголошення незалежності Україна залишилася з зовнішніми кордонами СРСР та кордонами з сусідніми республіками. Така ситуація була закріплена Законом України «Про правонаступництво» від 1991, де в статті 5 зазначається, що «Державний кордон Союзу РСР, що відмежовує територію України від інших держав, та кордон між Українською РСР і Білоруською РСР, РРФСР, Республікою Молдова за станом на 16 липня 1990 року є державним кордоном України»[4].

Тому після отримання суверенітету постало одне з найважливіших питань формування держави – визначення, встановлення державного кордону, його охорона та захист. Деякі з цих питань не вирішені і до сьогодні, що призвело до трагічних наслідків для країни.

Проблема територіальної цілісності України належить до рангу першочергових проблем, що потребують ретельного дослідження та вжиття невідкладних заходів.

Метою статті є аналіз міжнародно-правового становища України, розробка теоретичних проблем та можливе їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття територіальної цілісності держави визначається вченими по-різному. Доктор юридичних наук Тацій В.Я. встановлює територіальну цілісність «як цілісність і неподільність у межах існуючих кордонів», М. Й. Коржанський, в свою чергу, розширює це поняття: «як цілісність і неподільність території держави без належних рішень державних органів влади». За М.І. Хавронюком, територіальна цілісність є «захищеністю території країни в існуючих межах від будь яких посягань, що мають стосуватись незаконної зміни кордонів чи території країни».

Якщо взяти до уваги різні компоненти держави – економічні, правові, політичні, соціальні, духовні та інші, що знаходяться між собою в певному органічному взаємозв'язку, стає зрозумілим, що ці поняття не можуть бути представлені окремо чи автономно. Наприклад, державний суверенітет неможливий без територіальної чи економічної незалежності, так само як економічна чи політична залежність є загрозою для суверенітету держави.

Доктор юридичних наук Долматов Іван Володимирович зазначає, що територіальна цілісність – це такий статус центральних органів влади, адміністративно-територіальних і національно-державних органів, який забезпечує політичну, економічну, інформаційну єдність у межах однієї країни. Тому необхідною умовою збереження територіальної цілісності України також виступає єдність правового простору, поширення верховенства права, дії законів і Конституції України на всій її території [3].

Таким чином, територіальна цілісність полягає в єдності території, на яку поширюється влада держави. Це – якісна характеристика держави.

Крім того ще одним важливим принципом виступає єдність правового простору, іншими словами, верховенство права на всій території держави, дійсність Конституції та дотримання Закону.

Територіальна цілісність визначає здатність зберігати землі у межах, встановлених міжнародними договорами, протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Незважаючи на те, що Статут ООН[8] та Декларація про принципи міжнародного права[1] виокремлюють принцип територіальної цілісності як самостійний принцип

міжнародного права, його елементи можна віднайти, аналізуючи принципи суверенної рівності держав та незастосування сили.

Складовими принципу є:

- Не набувати чужої території шляхом сили чи погрози;
- Поважати недоторканість державних кордонів;
- Не використовувати чужу територію без згоди іншої держави;
- Не здійснювати насильницького розчленування;
- Не визнавати територіальних змін, що стали наслідками застосування сили;
- Не інспірувати сепаратистських рухів.

Щодо останнього слід звернути увагу, що в міжнародному праві закріплений також і принцип права будь-якого народу на самовизначення. Необхідно також зазначити, що право народів на самовизначення є саме *право*, а не обов'язок. Від доброї і вільно висловленої волі народу залежить вибір його подальшої долі: створювати свою незалежну державу (або приєднатися до вже існуючої держави) чи ні. А ось обов'язок кожної держави сприяти індивідуально або колективно реалізації принципу самовизначення народів існує. І народ, якому будь-яка держава перешкоджає реалізувати відповідно до міжнародно-правових норм має право звертатися в ООН і одержувати саме з її боку підтримку на використання засобів впливу на таку державу аж до використання збройної сили. Конституцією України (ст. 10, 11) гарантовано всебічний розвиток, використання, захист російської, інших мов національних меншин України, а також розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Тому самовизначення не повинно здійснюватися із сепаратистських позицій на шкоду територіальної цілісності і політичній єдності суверенної держави Україна.

Територіальна проблематика в сучасному державознавстві повинна розширюватися за рахунок використання, зокрема, таких розробок, як територіальна свідомість і територіальна ідентичність, які дають можливість більш повно представити статистику й динаміку сучасної держави, погодити її розвиток з конкретними територіями й народами, цілеспрямовано використовувати територіальну свідомість і територіальну ідентичність для забезпечення стабільності Української держави.

Можна стверджувати, що тільки наявність територіальної свідомості дозволяє здійснити формалізацію й фіксацію території держави та її складових, а також наполягати на її цілісності й недоторканності. Саме особливості територіальної свідомості набувають свого відображення в територіальному устрої України, тому заперечення сутнісної ролі території при характеристиці держави навряд чи є обґрунтованим.

Принципи територіальної цілісності держави та права націй на самовизначення тісно пов'язані з категорією «суверенітету», а їх тлумачення та втілення в державну політику має важливе значення для функціонування будь-якого державно-організованого суспільства. Поняття цілісності та суверенітету за сутністю становлять одне ціле і неподільне. Як правило, основний принцип територіальної цілісності держави визначається в Конституції.

У ст. 2 Конституції України записано, що суверенітет України поширюється на всю її територію. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою. А ст. 132 Конституції України проголошує, що територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території [5].

Україна, будучи складною унітарною державою з тенденцією до федералізації та з екстенсивними кордонами на сході, потребує чіткого та ефективного встановлення демаркаційної та делімітаційної лінії.

Головою МЗС Російської Федерації Є. Примаковим у свій час було висловлено думку про те, що кордони держав, які утворились після розпаду СРСР, не фіксуються і не гарантуються Гельсінськими домовленостями. Цю тезу не можна було розуміти інакше, як закладання ідеологічного підґрунтя до майбутніх територіальних переділів на

пострадянському просторі, нового перекроювання кордонів. Саме таку оцінку цьому питанню дали глави низки делегацій під час Лісабонського саміту ОБСЄ [11]. Отже, наслідки правової недбалості понад 20 річної давнини сьогодні очевидні.

Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону, підписана 17.05.2010, була ратифікована Законом України від 08.07.2010 №2466-VI і набула чинності 29 липня 2010 року. Угода в ст. 1 визначає, що «Сторони проведуть демаркацію українсько-російського державного кордону, встановленого Договором між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року», а ст. 2 передбачає: «Для позначення українсько-російського державного кордону на місцевості та підготовки документів демаркації Сторони утворюють Спільну українсько-російську демаркаційну комісію» [9]. Відтак практичні роботи з демаркації спільної ділянки українсько-російського державного кордону розпочались у 2010 році та продовжуються і до сьогодні.

Варто зазначити, що неврегульоване міжнародно-правовими актами та законами питання про територіальні межі з Росією призвело до низки конфліктів ще до окупації АР Крим та східних областей. Серед них: конфлікт, пов'язаний з будівництвом дамби між Таманською косою та о. Тузла, висадка десанту ВМС РФ (до роти піхоти) в районі мису Чауда, поділ Чорноморського флоту, а також зіткнення катера Берегової охорони Прикордонної служби ФСБ Росії (типу “Мангуст”) з українським катером, в результаті чого загинули чотири громадянина України. Крім того варто пам'ятати конфлікт щодо острова Зміїний та проблеми з оформленням українсько-молдавського кордону.

Висновки

Очевидно, що саме існування України як унітарної та незалежної держави лежить у площині збереження, перш за все, її територіальної цілісності. Щоб запобігти руйнації в майбутньому, потрібно визначитись з пріоритетністю завдань держави та вирішити першочергові в цьому напрямку. Для стабілізації країни зсередини, потрібно налагодити зв'язки і стосунки ззовні, саме тому продовження врегулювання питань кордонів та статусу територій є основним на сьогодні. Державі необхідно інтенсивніше впроваджувати процес правового оформлення кордонів шляхом складання міжнародних актів і домовленостей. Негайність виконання є в інтересах територіальної та національної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Декларація про зміцнення міжнародної безпеки від 16 грудня 1970 р. [Електронний ресурс]
2. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року. [Електронний ресурс]
3. Долматов И. В. Принципы правового регулирования государственной территории в Украине // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали міжнар. наук. конф. молодих науковців, аспірантів і студентів, присвяченої пам'яті видатних вчених-юристів П. О. Недбайла, – О.В. Сурилова, В. В. Копейчикова, Одеса, 21- 22 лист. 2008 р. – О. : Фенікс, 2008. – С. 343– 346.
4. Закон України від 12 вересня 1991 р. “Про правонаступництво”. [Електронний ресурс]
5. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28.06.1996 р.
6. Куян Ирина. Співвідношення принципів територіальної цілісності держави та права націй на самовизначення як складових частин державного суверенітету /електронна газета «Віче»/ – Режим доступу: <http://www.viche.info>.
7. Репецький В. М., Лисик В. М., Микієвич М. М. та ін. «Міжнародне публічне право» : підручник /; за ред. В. М. Репецького., Знання, 2012.
8. Статут Організації Об'єднаних Націй. [Електронний ресурс]
9. Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону від 17 травня 2010 року. [Електронний ресурс]
10. Україна у міжнародних відносинах ХХ століття. [Електронний ресурс]
11. Самміт ОБСЄ в Ліссабоне. Газета «Комерсант» від 03.12.96